

RUDL JÓZSEF:^{*} Foglalkoztatás és munkanélküliség a Dél-Dunántúl falvaiban

Abstract

The reappearance of unemployment is the outcome of the change that has happened as a result of the regime change in Hungary (around 1990) As a consequence of privatization in agriculture masses of people have become unemployed again in the countryside. Beside the present unemployed population there appeared a notable number of people who should be provided with labor shortly at low wages. A new type of farmers has made an appearance, who are not hired even for seasonal jobs, due to the technical development in agriculture.

Due to unemployment the mobility of the population has strongly decreased. Earlier, before the changing of the regime, more people were crossing the borders of their microregions than today. By developing the infrastructure in the countryside the mobility of this population could be increased, evaluating the smallest villages higher.

1. Bevezetés

A mezőgazdasági vidékek jellegzetes települései a falvak hosszú társadalmi-gazdasági fejlődésen mentek keresztül. Alapjában a földművelés és az állattenyésztés általánossá válása hozta létre őket. Az iparosodás, a munkahelyek koncentrációja a munkaerő koncentrációját is eredményezte. Gyorsult a városfejlődés, az emberek beköltözése, a falvak lakosságának elöregedése. A falu a településrendszerben másodhegedüssé vált. Hosszú időn keresztül a városok kiszolgálója lett; a város számára biztos munkaerőtartalékot jelentett. Biztosította a városlakók élelmiszerszükségletét, az ipari termelés bizonyos szektoraihoz az alapanyagot. Ugyanakkor a falu lakosságának, ha bizonyos szolgáltatásokhoz akart hozzájutni, a városba kellett menni.

A két világháború között, a világgazdasági válság idején az iparból, illetve a szolgáltatásokból kiszorult városi munkások aránya, a városban munkanélkülivé lett dolgozók száma nem volt akkora, mint a falvakban idénymunkából nyomorszíntelen élő agrárproletárok aránya. A „túlnépesedett” falvakban élő agrárnépesség egy-két hektár földből megélni nem tudott. A város a falu feleslegessé vált munkaerejét nem fogadta. A szocializmus kezdeti időszakában a volt zsellérek tömegesen hagyták el a falvakat.

A rendszerváltás utáni átalakulások eredménye lett a munkanélküliség újbóli megjelenése. A gazdaságtalanul működő üzemek és termelési technikák felszámolásával, a „bujtatót” munkaerő elküldésével, a mezőgazdasági szövetkezetek felszámolásával stb. jelentős munkaerő szabadult fel. Az agrárprivatizáció következménye volt, hogy a munkanélküliség ismét tömegessé vált a falvakban.

A városi és a falusi munkaerő körében az inaktív lakosság mellett megjelent egy jelentős tartaléksereg, amelynek a közel-jövőben munkát kell teremteni, és amely a munkaerő olcsóságát még hosszú ideig biztosítja. Megjelent egy „új zsellér” tömeg, akiknek a modern mezőgazdasági technika és technológiák elterjedése miatt, a két világháború közötti időszakhoz viszonyítva, időszakos munka vállalására sincs lehetőségük.

^{*} PhD, egyetemi docens – Pécsi Tudományegyetem TTK Földrajzi Intézet.

A gazdasági recesszió, a munkanélküliség miatt a lakossági mobilitás erősen lecsökkent. Ma a lakossági térpályák közül lényegesen kevesebb lépi át a kistérség határát, mint a rendszerváltozás előtti időszakban. A falu elzártágának megszüntetése, a közlekedési feltételek kedvezőbbé tétele, a megélhetést biztosító jövedelmek növekedése mobilisabbá tehetik a térség lakosságát. A falusi infrastruktúra fejlesztése és a lakossági mobilitás növekedése felértékelheti még az aprófalvakat is.

2. Foglalkoztatási gondok a Dél-Dunántúl falvaiban

2.1. A népesség foglalkozás szerinti összetétele

A foglalkozás szerinti összetételnél főleg az aktív keresők arányának változását, a nemzetgazdaság különböző ágaiban végzett tevékenységét illetve ezek területi elhelyezkedését vizsgáljuk. Az aktív keresők aránya a régióban az 1990-es 43,1%-ról 2005-re 33,6%-ra (KSH Mikrocenzus 2005) esett vissza. Ez a nagyarányú változás alapvetően a munkából kikerülők magas arányával, kisebb mértékben a fiatal járadékosok, inaktívvá válók arányának növekedésével, és a munkaerő öregedésével, az öregségi nyugdíjba vonulók magasabb számával is hozható összefüggésbe. Az üzemek, vállalatok megszűnésével nemcsak a nyugdíjkorhatárt elérő továbbshzolgálók léptek ki a foglalkoztatottak közül, hanem kedvezménnyel a korhatár közelében lévők is. A bányászatból felszabaduló munkaerő bizonyos föld alatt ledolgozott óraszám estén szintén kedvezményes nyugdíjat kaphatott.

A régió falvaiban még élesebben jelenik meg a kérdés: 1980-ban a falvak lakóinak még 45,0%-a, 1990-ben 40,7%-a aktív kereső volt, 2001-ben mindössze 29,4%-a. A 2001-es népszámlálás adatai alapján a Dél-Dunántúlon Baranya falvaiban a legkisebb a foglalkoztatottak aránya: mindössze 28,4%, Somogyban 29,2, Tolnában 30,8. A különbségek abból adódnak, hogy tolnai és somogyi nagyobb falvak közül több településen maradt meg a szövetkezetek, amelyek ha a korábbihoz hasonlóan tömegesen nem is alkalmazzák a falu lakosságát, de néhány, főleg fiatalnak tudnak helyben megélhetést biztosítani.

A falusi népesség relatíve alacsony foglalkoztatottságához hozzájárult az is, hogy a szövetkezetek felbomlása után a nyugdíjkorhatárt elért dolgozók kénytelenek voltak nyugdíjba vonulni. A nyugdíjasok egy része már saját földjét sem műveli, legfeljebb a ház körüli konyhakertben termel. Földjét bérbbe adta, vagy parlagon maradt. A városban munkanélkülivé válók egy része visszatért a faluba, a falu olcsóbb infrastruktúrája lehetővé teszi az alacsonyabb járulék mellett azt, hogy a létminimumon megélhessen. A városi és a falusi munkaerő körében az inaktív lakosság mellett megjelent egy jelentős tartaléksereg, amelynek a közeljövöben munkát kell biztosítani, és amely a munkaerő olcsóságát még hosszú időn át fenntartja.

Az apró- és törpefalvak foglalkoztatottsági helyzete a legreménytelenebb. A Somogy megyei Rinyabesenyő lakosságának csak 6,2%-a, baranyai Katádfának 7,8%-a, Pettendnek 8,2%-a volt foglalkoztatott 2001-ben. E falvak nagy része nem volt szövetkezeti központ, nincs iskolája, orvosi rendelöje, stb. Egyetlen foglalkoztató az önkormányzat, amely egy-két embert foglalkoztat közhasznú munkákban, hogy a munkanélküli segélyt három hónap után ismét folyósítani lehessen. Öröm az, ha van egy-két vállalkozó a faluban. Ők vezetik a vegyesboltot, illetve a kocsmát. E kisfalvakban igen ritkán maradnak meg kisiparosok. Ők inkább a nagyobb faluközpontokban települtek le, ezek a falvak jobban biztosítják megélhetőségüket.

A gazdaság strukturális átalakulását a keresők nemzetgazdasági ágankénti megoszlása is tükrözi. 1980-ban a régió keresőinek 23,9%-a dolgozott a mezőgazdaságban, 1996-ban

csak 10,8%, 2005-ben csak 6,8%-a. A falvak átlaga valamivel magasabb: Tolna megye falvainak keresői dolgoznak legnagyobb arányban a mezőgazdaságban. Az alig iparosodott Tolnában a keresők 17,2%-a, Baranyában 15,8%-a, Somogyban 14,3%-a dolgozott 2005-ben a mezőgazdaságban. Az elhibázott agrárprivatizáció eredménye, hogy a szövetkezetek alkalmazottai többnyire munkanélkülivé váltak. A tagok kisebb-nagyobb földjeiken munkaeszköz nélkül nem tudnak gazdaságosan termelni. A családi kisbirtokok nagy része nem lesz versenyképes az EU országok mezőgazdaságával. Nem egy új nagybirtokrendszerrel, hanem nyugat-európai típusú szövetkezetekkel lehet az agrárválságból kilábalni és az EU-ba bekerülni.

Az ipari foglalkoztatottak száma erőteljesen, arányuk kisebb mértékben csökkent, mint az agrárszféréé. Az 1980-as 38,2%-ról 1996-ra 33,5%-ra esett vissza. A legnagyobb változás Baranyában volt: 42,8%-ról 33,1%-ra. A két szektorból kikerülők leginkább a III. szektorban próbáltak elhelyezkedni, illetve itt kisebb tőkével is kezdhettek vállalkozást.

A falvakban ipari tevékenységet folytatók száma is csökkent. Először a városi munkahelytől távolabbi településről ingázók maradtak ki az iparban dolgozók közül. Az új tulajdonost nem kötelezték törvények az utazási költségek megtérítésére, a minimálbért kereső munkavállaló a megnövekedett utazási költségeket nem tudta fedezni. Ha a dolgozók munkahelyüket meg akarták tartani, gyakran kénytelenek voltak falusi ingatlanukat felszámolni és vagy a városba, vagy a városhoz közeli településre költözni. Másrészt a falvakba települt leányvállalatokat az ipari nagyüzemek a privatizáció során többnyire felszámolták. A termelőszövetkezetek melléküzemágai közül néhány magántulajdonba, vagy valamilyen csoport tulajdonába került. Mindkét eset az itt dolgozók számának csökkenését eredményezte.

A harmadik szektor vette fel az iparból és a mezőgazdaságból felszabaduló munkaerő egy részét. A munkanélkülivé vált falubéliek közül a nagyobb lélekszámú településeken többen e szektorban kezdtek vállalkozásba. Legkisebb tőkével például kereskedelmi vállalkozások indulhattak. A nagyobb falvakban megjelentek a butikok. Néhány szolgáltató kisiparos is működik e településeken.

Az aprófalvak problémája viszont az, hogy kevés a foglalkoztatott. A járulékokból élők legfeljebb a létfenntartáshoz szükséges legegyszerűbb termékeket tudják megvásárolni. A boltok bevétele alacsony, itt nem jövedelmező a vállalkozás. Néhány településen a bolt is megszűnt, az aprófalvas Ormánságban néhány településen a kocsmá is.

A harmadik szektorba átrétegződő munkaerő másik része továbbra is a városokba ingázik. A gombamód szaporodó bevásárlóközpontok főként a női munkaerőt alkalmazzák. Ezzel magyarázható, hogy néhány városhoz közeli faluban a férfiak körében magasabb a munkanélküliség, mint a nők között.

A munkaerő szakképzettsége nem mondható jónak. Az írástudatlanság gyakorlatilag megszűnt. Régióinkban a 14 éven aluli korcsoportnak mindössze 1,2%-a nem végezte el az általános iskolát. Kevesebb, mint negyede nem folytatta tanulmányait az általános iskola után. Harmada szakmunkásképzőt, vagy szakiskolát, 30%-a gimnáziumot végzett. Sajnos a falvakban egyre kevesebb az iparos szakmunkás. A képzettségük szerkezete sem jó. Még ma is kevés az agrárszakember. A mezőgazdasági vállalkozók közel háromnegyed részének nincs semmilyen a mezőgazdasághoz kötődő végzettsége. Felsőfokú képzéssel rendelkezők száma növekvő. A régiókn belül ott magasabb a felsőfokú végzettségűek aránya, ahol helyben regionális egyetem működik. Baranyában 15,9% ez az arány. Az értelmiségi rétegek nagyobb arányban a városokban telepedtek le, ahonnan „kiingáznak” a falvakba. Fontos lenne, hogy az értelmiségi réteg vonzónak érezze a falusi településeket és a kisvárosokat. Szükség lenne a térség fejlődése miatt is a helyben tevékenykedő értelmiségre.

3. A munkanélküliség

A szocialista gazdasági rendszer célul tűzte ki a teljes foglalkoztatást. Az iparosítás során a falun felszabaduló munkaerő egy része munkát kapott a városokban. A földosztással földhöz jutottak munkaeszközök és termelési tapasztalat hiányában hamar eladták földjeiket. Egy részük a városokban, másik részük a megalakuló szövetkezetekben talált munkát. A falvak lakói a városi lakáshiány miatt tömegesen ingáztak a városba. Ettől kezdve egyre nagyobb arányban éltek itt nem mezőgazdasági keresők. A falut már nem lehetett csak a mezőgazdasággal, illetve a mezőgazdasági keresőkkel jellemezni.

A rendszerváltás utáni átalakulások eredménye lett a munkanélküliség megjelenése a régiókban is. A gazdaságtalanul működő üzemek és termelési technikák felszámolásával, a „bújtatott” munkaerő elküldésével, a mezőgazdasági szövetkezetek felszámolásával stb. jelentős munkaerő szabadult fel. Az agrárprivatizáció eredménye volt, hogy a munkanélküliség tömegessé vált a falvakban. A városokban az infrastruktúra, majd a harmadik szektor a munkanélküliek nagy hányadát felszívta. Bejáró, ingázó munkaerőt alkalmazni azonban egyre kevesebbet akart a város. Korábban is elsősorban a fizikai munkaerő szükségletét elégítette ki a falvak lakóinak alkalmazásával. A harmadik szektorban erre kevésbé van szükség. Másrészt a privatizált vállalkozások az ingázók utazási költségeit sem akarják vállalni. A korábbi ingázók egy része tehát a falun maradt, egy része beköltözött a városba. Helyükre viszont olyan városi munkanélküliek költöztek, akiket a falusi élet viszonylagos olcsósága kényszerített a falvakba. Ezzel magyarázható, hogy a privatizáció során létrejött munkanélküliség térségünkben a falvakat erősebben érintette, mint a városokat.

Az országos szintnél elmaradottabb mezőgazdasági és ipari termelés, az aprófalvas településhálózat, a kedvezőtlen közlekedési kapcsolatok, az infrastruktúra alacsony színvonala, a roma lakosság nagyobb részarány stb. hozzájárultak ahhoz, hogy a Dél-Dunántúlon a munkanélküliségi ráta magasabb, mint az országos átlag.

A nagyobb arányú munkanélküliség 1991-ben kezdődött el régiókban. Tolna megye aprófalvas térségeiben a szövetkezetek átalakulása idézte elő. 1992 decemberére egy a munkanélküliség által erősen sújtott térséggé alakult a régió, ahol a munkanélküliségi ráta elérte a 12,3%-ot („vágatott munkanélküliség időszaka”). Az 1993-as privatizációs folyamat eredményeként az új munkáltatók száma emelkedett, de az eredetileg tervezettnél mindegyik kevesebb munkaerőt foglalkoztatott. Főleg az agrárprivatizáció eredményeként nőtt az önfoglalkoztató kényszervállalkozók száma. 1993 végére még a munkaerőpiac szempontjából legkedvezőbb helyzetben lévő kistérségek is elérték legmagasabb munkanélküliségi értékeiket. A pécsi és a kaposvári körzetben 8,5, illetve 12,5%-ra ugrott a munkanélküliségi ráta. A mélypont az Ormánság cigánylakta falvaiban keletkezett, ahol a regisztrált munkanélküliek aránya 30–60% közt mozgott, valóságban azonban ennél is nagyobb volt – egyes településeken akár a 90%-ot is elérhette.

1994-ben a mélyponton túljutva több kistérségben csökkent a regisztrált munkanélküliek aránya. Mindenekelőtt növekedett a szolgáltatásokban elhelyezkedők aránya. A külföldi tőke is felfedezte a munkanélküli szakképzett tartaléksereget és néhány új vállalkozás is létesült. Ebben az esztendőben is magas volt a munkanélküliek száma. A valamivel kedvezőbb képhez hozzájárult, hogy sokan kikerültek a regisztrációból, bár effektíve munkanélküliek maradtak. Másrészt nőtt az inaktívak aránya, főleg a nők körében, harmadsorban azért is, mert bővült az aktív munkaerőpiaci eszközök köre is. Ezzel párhuzamosan a bejelentett üres álláshelyek száma is növekedést mutatott.

1995-ben ismét kisebb visszaesés volt megfigyelhető. A fizetési nehézségek miatt több vállalkozás abbahagyta tevékenységét, vagy leépítette a munkaerőt. 1996-ban már csak két határ menti kisrégió helyzete romlott: a sellyei és a barcsi, bár ez utóbbiban volt már azóta

némi élénkülés. 2008-ig nem javult a Dél-Dunántúlon a munkanélküliek helyzete. A munkanélküliségi ráta 9,9 ezrelék. Érdekesége, hogy a legkisebb az értéke a leginkább agrár-foglalkozású Tolna megyében. A nagyobb falvakban több szövetkezet maradt meg, ami azt eredményezi, hogy több munkaerőt tud alkalmazni a mezőgazdaság.

A munkanélküliség területi különbségeinek kialakulásában a település elhelyezkedésének van meghatározó szerepe. A városhoz közeli, jó közlekedéscsomóponti helyzetű aprófalvakban kevesebb a munkanélküli, mint a kistérség várostól távoli zsáktelepüléseiben. Persze ebben is meghatározó az, ha a város tud foglalkoztatni bejáró dolgozókat, ha tud munkaerőt teremteni. Ha nem tud, akkor a városhoz közeli fekvés nem sokat jelent.

A település mérete a munkanélküliség kialakulásának másik fontos összetevője. Egy ezer lakosú közepes nagyságú faluban már van iskola, orvosi rendelő, stb., van helyben foglalkoztatott munkaerő. Egy aprófaluban a helyi önkormányzat tud egy-két embert alkalmazni. A foglalkoztatás bővítésére egyáltalán nincs lehetőség. Ezzel magyarázható, hogy a régió aprófalvainak tömegében a munkanélküliek aránya meghaladja az aktív keresőkét. Nemcsak az elöregedés az oka annak, hogy néhány településen egyáltalán nincs aktív foglalkoztatott.

A munkanélküliség regionális egyenlőtlenségeinek további fontos összetevője a térség községeinek átlagos iskolázottsági szintje. A munkaerő szakképzettsége a régióban általában jónak mondható. Az írástudatlanság gyakorlatilag megszűnt. Régióinkban a 14 éven aluli korcsoportnak mindössze 1,2%-a nem végezte el az általános iskolát. Kevesebb, mint negyede nem folytatta tanulmányait az általános iskola után. Harmada szakmunkásképzőt, vagy szakiskolát, 30%-a gimnáziumot végzett. Felsőfokú képesítéssel rendelkezők aránya a régióban 14%, növekvő. A régión belül ott magasabb a felsőfokú végzettségűek aránya, ahol helyben regionális egyetem működik. Baranyában 15,9% ez az arány. Az értelmiségi rétegek nagyobb arányban a városokban telepedtek le, ahonnan „kiingáznak” a falvakba. Fontos lenne, hogy az értelmiségi réteg vonzónak érezze a falusi településeket és a kisvárosokat. Szükség lenne a térség fejlődése miatt is a helyben tevékenykedő értelmiségre.

A falvak összességében „lerontják” ezt a viszonylag kedvező átlagot. Különösen az aprófalvak lakóinak képzettsége mutat sötét képet. Az aprófalvak közül több faluban egyáltalán nincs felsőfokú végzettségű. Egy részében letelepedett egy-egy pedagógus, aki az iskola megszűnése után a településen maradt. Gyakran előfordul, hogy a faluban tanító pedagógusok is a városból ingáznak ki. A jegyző, a körzeti orvos és a pap, a körzeti központokban jelentik a pedagógusokon kívül az értelmiségi réteget. Hozzájuk társul néhány agrárértelmiségi, általában a szövetkezeti központokban, de a szövetkezeti vezetők, vagy a falugazdászok egy része is a közeli városokból jár ki dolgozni. Nagy gondot okoz, hogy a falu választott polgármesterei közül csak néhánynak van felsőfokú végzettsége, ugyanakkor több olyan vezető van, aki csak az általános iskolát fejezte be, még csak szakmunkás végzettsége sincs. A faluközösség érdekét a képzetlen polgármester nem tudja képviselni, a faluban a néhány nagyobb vállalkozó, néhány új nagybirtokos érvényesíti akarátát.

Még az sem mondható, hogy csak a cigányok lakta falvakban magas a munkanélküliség. Az Ormánságban több olyan település van, amelyek nem fogadták be a cigány csoportokat pl. Csányoszró, Drávasztára, Tengeri, Vajszló), a munkanélküliek aránya mégis magas. Természetesen a cigányok lakta falvakban Alsószentmárton, Besence, Gilvánfa, Hírics településeken messze felülmúlja az előbbi falvakét, ami e településeken már válságosnak mondható.

* A cigány népesség nagyobb részének alacsony az iskolai végzettsége. A velük szemben alkalmazott diszkrimináció, ami nem minden előzmény nélküli, eredménye, hogy az alacsony iskolázottságúak közül őket bocsátották el először, és őket vették fel utoljára. Emiatt a cigányok lakta falvakban a munkanélküliségi ráta a 80–90%-ot is elérheti.

A falusi munkanélfküliség egyik jellemzője, hogy tartós. A munkaerő körforgásból kikefűlő falusiak csak nagyon nehezen jutnak vissza a munkaerőpiacra. Ennek fő oka természetesen a szakképzetlenség. Szinte lehetetlen olyan programot gerjeszteni, amely tömegesen alkalmazna szakképzetlen munkaerőt. A várostól távoli szakképzettek visszatérésének a közlekedésük támogatásának hiánya a legfőbb akadály. Helyben sem olyan vállalkozások nem keletkeznek, amelyek tömegeket foglalkoztatnának, a falusi infrastruktúra sem bővül oly mértékben, hogy az munkaerőt venne fel. A szükséges anyagi és szellemi tőke is hiányzik. Marad a közhasznú munkavégzés, melynek keretében rövid időre néhány munkanélfkülit foglalkoztatnak, hogy jogosultak legyenek ismét a munkanélfküli segélyre.

A regisztrált munkanélfküliek közt magasabb a férfiak aránya. A munkaadók 1989-ben főként a segédmunkásokat és a túlméretezett irodai apparátust ítélték feleslegesnek. A nők a városok infrastrukturális beruházásai után, főleg a bevásárlóközpontok megépülésével jobban el tudtak helyezkedni. Kisebb tőkével is a nők tudtak könnyebben, például kereskedelmi vállalkozásokba kezdeni. E vállalkozások egy része sikeres, más része azonban alig jövedelmez, csak látszatvállalkozás. A nők között, főként az aprófalvakban lényegesen több a háztartásbeli, akik nyáron a mezőgazdasági idénymunkákban vesznek részt.

Az 1990-es évek első felében már, egy-két nagyváros környéki kistérség kivételével, a szakmunkások voltak a munkanélfküliek közt többségben. A nagyobb termelő üzemek privatizációja együtt járt a termelés átszervezésével, leépítésével, ami a szakmunkások elbocsátásával is járt. A bányászat leállításával munkanélfkülivé váltak mérnökök is. Nagy luxus, de őket sem tudta alkalmazni a helyi gazdaság. A szakmunkás munkanélfküliek aránya csökkenő, elhelyezkedési esélyeik jobbak.

2000-re a regisztrált munkanélfküli férfiak száma is csökkent. A túlságosan is alacsony munkanélfküli járadék, vagy jövedelemptóló segély nem biztosítja a családok létminimumon maradását sem, belőle csak éhen halni lehet. A fenti okok miatt a férfiak egyre nagyobb száma keres munkát a feketegazdaságban. A munkáltatók is szívesen látják a „fekete munkaerőt”, a munkaerő után fizetendő magas járulékok, adók miatt is bővül a feketegazdaság.

A munkanélfküliek életkor szerinti megoszlása összefügg a népesség korösszetételével. A megyeszékhelyeken és a Balaton menti településeken a 17–25 éves munkanélfküliek aránya eléri az összes regisztrált egyharmadát. A Balaton mentén ők nem tudtak még vállalkozáshoz jutni. Pécssett viszont az alacsonyabb munkanélfküliség miatt tűnik soknak a pályakezdők aránya. Az aprófalvas térségekben és az agrárregiókban a pályakezdők körében alacsonyabb, viszont a 26–45 éves korosztályok körében magasabb a munkanélfküliségi ráta. A fiatal, szakképzett munkaerő elhelyezkedési lehetőségei jobbak, mint az idősebb korosztályoké. Napjainkban a munkanélfkülivé válás legjobban az 50 év feletti korcsoportot veszélyezteti, akiknél egyre több betegség jelentkezik, szakmai tapasztalatuk ellenére kisebb teljesítményre képesek, mint fiatal társaik. A magántőke pedig nem szociális intézmény.

A munkanélfküliségi területi típusok közül olyan kistérség nincs a régióban amely *kevésbé veszélyeztetett* volna. *Relatíván jobb helyzetben* vannak a Balaton parti kistérségek, ahol a szezonálisat kell kiküszöbölni, illetve a Pécs kistérség. Itt a munkanélfküliségi ráta nem éri el az országos átlagot. *Köztes helyzetű* kistérség pl. a bonyhádi, a dombóvári, a paksi, a szekszárdi, ahol a munkanélfküliségi ráta az országos érték körüli. *Válsághelyzetben* vannak azok a kistérségek, ahol a ráta 1,5–2-szerese az országos átlagnak (pl. siklósi, sellyei, barcsi, nagyatádi).

A Dél-Dunántúl munkaerőpiaci fejlődését a területre jellemző ágazatok talpon maradt kis- és közép vállalkozásai befolyásolják alapvetően. E vállalkozások többségének sikerült túljutni a szerkezetváltáson, a privatizáción, így ők a legnagyobb foglalkoztatók. A közeljövőben a térségben nagyobb munkahelyteremtő beruházás nem várható, ezért foglalkoztatás javításában meghatározó szerepe lehet a mezőgazdasági vállalkozásoknak. A me-

zőgazdasági szövetkezesek illetve a magángazdaságok termelésének stabilizációja után növekedhet az ágazat munkaerő felvétele. Közmunkákkal, út-, autópálya-építésekkel a kevésbé szakképzettek szélesebb köre is munkába állítható lenne.

2010-re várhatóan stabilizálódik a foglalkoztatási szerkezet. A munkanélküliségi ráta a mainál is alacsonyabb szintre jut, ami összefügg azzal is, hogy sokan válnak inaktívvá. Nagy létszámú korosztályok érik el a nyugdíjkorhatárt, ugyanakkor szinte fele akkora létszámú korosztályok lépnek munkaképes korba. A falusi térben munkaerőt foglalkoztathat a felvásárlás, a raktározás kiépítése. Érdemes támogatni a mezőgazdasági termékeket feldolgozó ipart. A szakképzett munkaerő távlatokban a legfontosabb telepítő tényezője lehet a térség gazdasági fejlődésnek.

4. Összefoglalás

A rendszerváltás utáni átalakulások eredménye lett a munkanélküliség újbóli megjelenése. Az agrárprivatizáció következménye volt, hogy a munkanélküliség ismét tömegessé vált a falvakban. Az inaktív lakosság mellett megjelent egy jelentős tartaléksereg, amelynek a közeljövőben munkát kell teremteni, és amely a munkaerő olcsóságát még hosszú ideig biztosítja. Megjelent egy „új zsellér” tömeg, akiknek a modern mezőgazdasági technika és technológiák elterjedése miatt időszakos munka vállalására sincs lehetőségük.

A munkanélküliség miatt a lakossági mobilitás erősen lecsökkent. Ma a lakossági térségek közül lényegesen kevesebb lépi át a kistérség határát, mint a rendszerváltás előtti időszakban. A falusi infrastruktúra fejlesztése és a lakossági mobilitás növekedése felértékelheti még az aprófalvakat is.

Irodalom

1. *Bank K.–Rudl J.* (2002): Helyzetkép a Dél-Dunántúl népességének tényleges szaporodásáról. In: (Kovarszki A.–László M.–Tóth J. szerk.) *Múlt, jelen, jövő – településügy térben és időben.* Tiszteletkötet Dr. Kőszegfalvi György 70. születésnapjára. PTE FI. 262–269. o.
2. *Bank K.–Rudl J.–Szentmarjay D.* (2004): Falvak a rendszerváltás után a Dél-Dunántúlon. In: *A településföldrajz helyzete és főbb kutatási irányai az ezredforduló után.* BDF Szombathely, 80–90. o.
3. *Bank K.–Rudl J.* (2005): Faluközpontok a periférián. In: *Az Európai Unió bővítésének kihívásai – régiók a keleti periférián.* III. Alföldkongresszus (Szerk.: Nagy E.–Nagy G.), Nagyalföld Alapítvány, Békéscsaba, 114–119. o.
4. *Beluszky P.* (1999): Magyarország településföldrajza. Általános rész. Dialóg Campus Kiadó 584 o.
5. *Hablicsek L.* (1998): A dél-dunántúli régió demográfiai helyzete különös tekintettel a halandóságra, kilátások 2020-ig. *Pannón almanach*, Pécs, pp. 35–54.
6. *Izményi É.–Nagy J.–Troszt T.* (1998): Somogy megye kézikönyve. SZÜV-CEBA kiadó. Szekszárdi Nyomda Kft. pp. 36–37.
7. *Rudl J.* (2002): Településközi kapcsolatok és az új kisváros. In: *A magyar társadalomföldrajzi kutatás gondolatvilága* (szerk. BECSEI J.), Ipszilon Kiadó, Szeged, 269–278. o.
8. *Rudl J.* (2005): Mezőgazdaság és falu-fejlődés a Dél-Dunántúlon. In: *Tanulmányok Tóth Józsefnek*, PTE FDI, Pécs, 313–321. o.
9. *Tésits R.* (1998): Munkanélküliség és a gazdasági innovációk területi egyenlőtlenségei a Dél-Dunántúlon (PhD-disszertáció). Pécs, kézirat, p. 210.
10. *Tóth J.* (1996): Településrendszerünk legkisebb elemei. In: *Tér-gazdaság-társadalom.* (szerk. Dövényi Z.) Akadémiai Kiadó, Bp. pp. 205–226.
11. *Trócsányi A.* (2000): A humán erőforrások regionális allokációja (Dél-Dunántúl). – In: *Tóth J.–Wilhelm Z.* (szerk.) *Konzerváció, modernizáció, regionalitás a Dél-Dunántúlon.* PTE FI Pécs, pp. 297–310.